

Osmanlı Ekonomi ve Finans Sisteminde Banker Bir Aile: Camondolar*

Serap BARIŞ¹ - Uğurcan ÖZEL²

Makale Gönderim Tarihi: 11.08.2017

Makale Kabul Tarihi: 08.01.2018

Öz

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyıldan itibaren sık sık ekonomik ve mali sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Art arda gelen savaşlar, artan ordu ve saray masrafları nedeniyle mali bunalımlar ve bütçe açıkları süreklilik kazanmıştır. Artan bütçe açıklarını kapatabilmek amacıyla başvurulmuş yollardan biri "Galata Bankerleri" olarak bilinen büyük sarraflardan borç almaktır. Borç alınan bu bankerler arasında Camondo ailesi de yer almıştır. Bu çalışmanın amacı, XIX yüzyılın en etkin bankerlerinden olan Camondo ailesinin Osmanlı İmparatorluğu ile olan finansal ve ekonomik ilişkilerini incelemektir. Çalışmanın sonucu ise Camondo ailesinin sadece finans (bankacılık) alanında değil, kurduğu işletmeler, verdiği istikrazlar, Osmanlı devlet adamlarıyla siyasi ilişkileri ve bir Yahudi aile olarak başkent İstanbul'da kazandığı ayrıcalıklar söz konusu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik ve siyasi birçok açıdan etkilemiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Camandolar, Galata Bankerleri, Bankacılık, Osmanlı İmparatorluğu.

* "Bu çalışma, Uğurcan Özel'in Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 19.04.2017 tarihinde kabul edilmiş olan "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Banker Camondo Ailesi ve İktisadi Faaliyetleri" isimli yüksek lisans tezine dayanmaktadır."

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Tokat, serap.baris@gop.edu.tr, Orcdi Id: 0000-0003-3905-4746, Bu çalışma kaynak gösterilerek başka araştırmacılar tarafından kullanılabilir.

² İktisat Bilim Uzmanı, ugurcan_ozel@hotmail.com, Orcdi Id: 0000-0003-3257-3471,

A Banker Family In Ottoman Economy and Finance System: Camondos

Abstract

Since the XVIII century, the Ottoman Empire has often faced economic and financial difficulties. Due to the wars that followed, the increasing army and the cost of the palace, financial crises have become permanent. One of the ways in which they resorted to borrowing money from major currencies, known as "Galata Bankers", in order to close up the increased budget deficits. Among these borrowed bankers was the Camondo family. The purpose of this study is to examine the financial and economic relations of the Camondo family, one of the most influential bankers of the XIX century, with the Ottoman Empire. The end result of the study is that the Camondo family influenced the Ottoman Empire in many economic and political terms not only in the finance (banking) area, but also in the establishments, the loans, the political relations with the Ottoman statesmen and the privileges granted in the capital Istanbul as a Jewish family.

Keywords: Camondo's, Galata Bankers, Banking, Ottoman Empire.

1. Giriş

Banker terimi, banka teriminin kökeni gibi İtalyancadan türemiştir. Özellikle Ortaçağ'da sarraflar ticaret bölgelerinde paraları tartmak, bozmak ve değiştirmek işlemlerini yapmaktaydılar. Sarraflar bu işlemleri yaparken bankta oturduklarından dolayı da "banker" adını almışlardır. Sonraki yıllarda kelimenin kullanımı değişiklik göstermiştir. Batı'da banker sözcüğü, banka sahibi veya bankacı anlamlarında kullanılmaktadır (Oğlakçı, 2007: 53-59). Ancak Osmanlı İmparatorluğu döneminde banker terimi, büyük sermaye sahibi olup bankası olmayan kişiler için de kullanılmıştır.

Galata'da yerleşik olup, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında bankerlik işletmelerini kuran çoğunluğu gayrimüslim olan sarraflar/bankerler/bezirgânlar İstanbul'da Bizans döneminden itibaren para, altın, kıymetli maden işleriyle uğraşan, faizle para

veren tefecilerin uzantıları sayılabilir. Bunların temel işlevi, Batı Avrupa'da gerçekleşen sanayi devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı sermaye çevreleri arasındaki ilişkiyi sağlamak olmuştur (Çetin, 2009: 60). Galata bölgesinde yerleşik olup, faaliyetlerini o bölgeden yaptıklarından "Galata Bankerleri" olarak adlandırılan bankerler, başlangıçta hem Osmanlı'nın iç borçlanma ihtiyacını hem de dış ticaretin kredili alım-satım işlemlerini karşılamışlardır (Kazgan, 1995: 92). Sonraki dönemlerde ise devlete borç vermenin de ötesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa vadeli dış borçlanmasına aracılık yapmışlardır. Yabancı sermayeli bankaların kurulmasına ve yabancı bankaların imparatorluk içinde şube açmaya başladıkları zamana kadar bankacılık faaliyetlerini yerine getirmişlerdir.

Galata Bankerlerinin önde gelenleri arasında Baltazziler, George Tubini, Lorando, Bernard Corpi, Zanni Stefanovich, Shilizzi, Glavani, Raoul Crespin, Eustache Evyenidis, *Camondolar*, Fernandez, George Zarifi, Mavrokordato, Yorgo Zafiropula, Christaki Zografos, Jacques Alléon, Mısırlıoğlu Bogos Bey ve Köçeoğlu Agop (Manav, 2009: 9-13) yer almaktadır.

Dönemin önemli bankerlerinden olan *Camondolar*'ın kökeni İspanya'ya dayanmaktadır. 1492 yılında Katolik kral ve kraliçenin Müslüman ve Musevilerin İspanya'yı terk etmesine yönelik verdikleri karar, *Camondolar*'ın ataları için de yeni bir başlangıç olmuştur. İspanyol kökenli Yahudiler anlamına gelen Sefaradlar önceleri Navarra, Portekiz ve İtalya'ya yönelmişler, sonra da Marranolar'la buluşmuşlardır. Ancak iki parçaya bölünmüşler, azınlık bir grup Kuzey Afrika'yı seçerken, çoğunluğu da İtalya'dan geçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu tercih etmişlerdir (Assouline, 1998: 64). Bu konuda kesin bilgiler vermek güç olmakla birlikte, İspanya'dan İtalya'ya Venedik'e gelip yerleştikleri, oradan da XVII. yüzyıl ortalarında İstanbul'a geldikleri bilinmektedir (İpek, 2011: 8). Orjinal yazılış biçimiyle *Camondo* sözcüğünün kökeni Fransız tarihçi Philippe Erlanger'e göre Venedik lehçesinde "Dünya Evi" anlamına gelen *Ca'Mondo*'dur. Bu konudaki diğer bir kanıt ise, Venedik çevresinde bu isimle tanınan küçük bir Yahudi cemaatinin varlığıdır (Güleryüz, 2015: 404).

Ailenin İstanbul'da varlığı tespit edilen ilk üyesi Haim Camondo'dur³. Haim İngiltere, Fransa ve Avusturya'dan "beratlı tüccar"⁴ sıfatına sahip bir tüccardır (Şeni ve Tarnec, 2010: 12). 1782 yılında tam olarak bilinmeyen bir sebepten dolayı, Osmanlı padişahı tarafından ülkeyi terk etmesi için kendisine 24 saat süre tanındığında, Haim Camondo ailesi ile birlikte Trieste'ye gitmiştir (İpek, 2011: 162). Bu tarihten iki yıl sonra (1784) Baron Rathkeal'in çabaları sonucunda Haim'in oğlu Abraham, İstanbul'a dönerek ailenin işinin başına geçme izni almış ve ailenin İstanbul'da mal varlığına el konulmamış olması nedeniyle de pek zor bir durumla karşılaşmamıştır (Şeni ve Tarnec, 2010: 13).

1802'de Isaac (?-1832) ve Abraham-Salomon Camondo (1780/85-1873) kardeşler tarafından hayata geçirilen Isaac Camondo & Cie. (Isaac Camondo ve Şürekası) adlı banka, kısa zamanda büyük bir gelişme göstererek önemli bir global şirket haline gelmiştir. 5 Eylül 1832'de ağabeyi Isaac Camondo'nun vebadan ölümüyle kendisine miras kalan 25 Milyon Dolar tutarında bir servetin sahibi olarak şirketin başına geçen Abraham-Salomon Camondo, şirketin yönetimini eline almış ve 30 yıl boyunca bu yetkiyi kimseyle paylaşmayarak şirkete büyük bir atılım yaşatmıştır (Tugay ve Tugay, 2009: 47). Abraham Salomon Camondo, Camondo Ailesi'ni, hem mali yönden hem gayrimenkul yönünden zenginleştirerek, yönetmeye başlamıştır. Aile, Kırım Savaşı sırasında savunma gereksinimleri ve sonrasında vergiler, gümrükler ve tekeller garantisıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bankerliğini yaparak daha da zenginleşmiştir. Camondolar Baron Hirsch ve Tanzimat hareketinin en önemli ismi durumundaki Mustafa Reşit Paşa gibi önemli kişilere de sarraflık yapmıştır. Abraham Salomon Camondo hem Sultan Abdülmecid'in hem de Sultan Abdülaziz'in yönetiminde önemli bir nüfuza sahip olmuştur (Demirkaya, 2010: 18).

1860'lı yıllarda başkent İstanbul'da ortaya çıkmaya başlayan Rum Bankerlerin kurdukları yeni banka ve şirketler nedeniyle

³ Ailenin soy ağacı için bakınız Ek-1.

⁴ XVIII. yüzyıldan itibaren gayrimüslim Osmanlı tebaasından Avrupa devletlerinin himayesine girerek müste'min tüccar gibi iç ve dış ticarete, imtiyazlı bir şekilde ticaret yapan kimselere "beratlı tüccar" denilmektedir (Bağış, 1983: 17).

Camondo Ailesi 1869 yılında Paris'e göç etmiştir. Avrupa ortaklı bu yeni işletmelerin Camondo'nun İstanbul'daki prestijini önemli ölçüde sarstığı görülmektedir. Bu doğrultuda Camondolar'ın yeni planı ise dünyanın en önemli finansal merkezlerinden biri olan Paris'e yerleşmek, Avrupa ve Paris'in ünlü bankerleriyle birlikte çalışıp iş yaparak, yerlerini almaya başlayan Rum bankerlerle rekabette büyük ölçüde avantaj sağlamaktır (İpek, 2011: 164).

Paris'e yerleşen Camondo Ailesi'nin bir ayağı bu nedenle daima İstanbul'da kalmaya devam etmiştir. Şirketle birlikte büyük miktardaki mal varlığı, hanlar, arsalar, evler, apartmanlar İstanbul'da Camondolar'ın bugün kalan izleri olarak günümüzde de görülebilmektedir. Bundan sonra bir yandan Paris'in ekonomik ve sosyal dünyası içine yerleşmeye çalışan Camondolar, diğer taraftan da İstanbul'daki şirketin idaresini ve yeni yatırımlarını Paris'le İstanbul arasında gidip gelen mektuplarla sağlamaya çalışmışlarsa da bu durum zamanla İstanbul aleyhine bozulmuştur. Abraham ve Nissim'in ölümünden sonra ise ağırlık bütünüyle Paris'e kaymıştır. Sonraki yıllarda Camondolar'ın çocukları (Isaac ve Moise) bankerlik ve finans konusunda pek de hevesli davranmamışlardır. Bunun bir sonucu olarak 1894 yılında Camondo Bankası'nın işleri tasfiye edilmiş, şirketin bundan sonra yalnızca mülklerin idaresi ile ilgilenmeye devam etmesi kararı alınmıştır (İpek, 2011: 164-166). Bir yüzyıldan fazla bir süreye büyük bir şöhret ve servet sığdırmış olan Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan iktisadi ilişkileri ve günümüze kadar ayakta kalan eserleri dikkate değerdir. Bu çalışma ile Camondo ailesinin Osmanlı İmparatorluğu ile olan finansal ve ekonomik ilişkilerinin niteliği ve boyutunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle ailenin Osmanlı ile olan finans ve bankacılık alanındaki faaliyetleri ele alınmış, ardından ticari ve ekonomik faaliyetleri incelenmiştir.

2. Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İktisadi Faaliyetleri

Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu ve bürokratlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Osmanlı devlet adamları ile Camondolar'ın bağlantısı iki şekilde olmuştur. Bunlardan

biri Camondo Bankası ve devlet arasındaki resmi ekonomik ilişkiler şeklinde, ikincisi de sarraf veya banker kimliği ile Camondolar'ın bürokratlarla kişisel olarak kurdukları ilişkiler şeklinde kendini göstermiştir. Camondolar İstanbul'da buldukları süre içerisinde dört padişah (Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid) dönemi yaşamışlardır. Devletle olan ilişkileri, birçok ayrıcalığı da beraberinde getirmiş ve ailenin zenginleşmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Camondolar'a ayrıcalık tanımmasının sebebi kısa vadeli sıcak para ihtiyaçlarını sorunsuz olarak karşılama arzusudur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın önemli siyasi gelişmelerinden olan Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yarattığı süreçte en çok gayrimüslimleri ilgilendiren reform hareketleri Camondolar'ın ve Yahudi cemaatinin büyük finans destekleri almasına yol açmıştır. Tanzimat Döneminin önemli isimleri olan Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalar ile Camondolar arasında bir yakınlık söz konusudur. Özellikle büyük baba Abraham Camondo'nun Reşid Paşa'nın hem çok yakın dostu hem de özel sarrafı olduğu Camondolar'la ilgili yazılmış tüm kaynaklarda belirtilmektedir.

Sarraf Abraham Camondo, Fuad Paşa'nın da özel sarraflığını yapmıştır. Akşam Gazetesi'nin 10 Aralık 1934 tarihli nüshasında Süleyman Kani İrtem tarafından kaleme alınmış olan "Eski Vezir ve Sarraf" başlıklı yazıda, bu ilişkinin rakamsal ifadelerine yer verilmiştir. 1865 yılında Ticaret ve Nafia bakanı olan Kabuli Paşa'nın arşivinde yer alan beş adet tahvil, Fuad Paşa'nın Camondo'dan almış olduğu yüklü miktardaki borçları göstermektedir. 1855 tarihini taşıyan ilk tahvilde 23.181 Kuruş ve aynı tarihi taşıyan ikincisinde de 30.000 Kuruşluk kredi hesapları yer almaktadır. İlk tahvildeki kredi faizsiz olmakla birlikte, ikincisinde, bir kese 500 Kuruş hesabıyla, kese başına 5 Kuruş faiz belirlenmiştir. 30 Mart 1860 tarihli üçüncü tahvilde rakam ve buna bağlı olarak faiz oranı da yükselmiş, 50.000 Kuruşluk kredi için % 12 faiz hesabı yapılmıştır. Dördüncü ve beşinci tahvillerde ise kredi limiti daha da yükselmiştir. Ocak 1859'da Camondo'dan alınan tutar 83.624 Kuruş iken, Ekim 1859'da 150.000 Kuruşa kadar çıkmıştır (İpek, 2011: 168).

Camondolar'ın devlet adamları ve bürokratlarla özel ilişkileri sonucunda geliştirdikleri sermayeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulacak olan birçok işletmenin finansmanın sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk iktisadi faaliyetleri bankacılık alanında olmuştur.

2.1. Bankacılık Sektörü

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bankacılığın gelişimi farklı nedenlere dayanır. Tarıma dayalı bir ekonomik yapı, iç isyanlar, uzun süren ve kayıplarla neticelenen savaşlar, artan saray ve ordu masrafları neticesinde devlet bütçesinin açık vermesi bu nedenlerin en önemlilerindedir. Osmanlı yönetimi bu bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kağıt para basımının yanı sıra dış borçlanmaya da başvurmak zorunda kalmıştır. Başlangıçta kaime basılarak karşılanmaya çalışılan masraflar Kırım Savaşı'nın bitiminde 1854 yılında ilk dış borçlanmaya kadar götürmüştür.

Galata bankerleri ile Avrupa sermayedar ve bankerleri arasındaki ilişkiler, 1854 yılından sonra daha da pekiştirilmiştir. Bu tarihten 1881 Düyun-u Umumiye'nin kuruluşuna kadar geçen süren dönem Osmanlı için bir "istikraz fırtınası" dönemi olmuştur. Yerli ve yabancı bankerlerin borç alınmasını teşvik etmeleri, borçların verilmiş şartları ve kullanım biçimleri, bunların çığ gibi büyümesine neden olurken bu süreç aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankacılığın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Silier, 1975: 487). Yabancı bankerlerin girişimleri yanında Osmanlı devlet yönetimi de bir bankaya olan ihtiyacı ortaya koyunca Türk bankacılık literatüründe ilk banka olarak kabul edilen Dersaadet Bankası (Banque de Constantinople) kurulmuştur. Bankanın kuruluş tarihi konusunda çeşitli tarihler zikredilmekle birlikte 1849 yılı ortalarında kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Banka sermayesinin %40'ı devlet, %60'ı ise Galata bankerlerinden Alléon ve Baltazzi tarafından karşılanmıştır. Bankanın kurulmasındaki temel amaç kaime fiyatlarındaki aşırı dalgalanmaların önüne geçerek istikrar sağlamaktır. Bu amaçla birlikte Banka kambiyo istikrarı uygulamasını da sürdürmüştür (Al, Akar ve Bayraktar, 2014: 63-65). Dersaadet Bankası ödeme gücünü tehlikeye düşüren faaliyetlere

başvurması ve spekülasyon yapması nedeniyle 1852 yılında tasfiye edilmiştir. Bu tarihten sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık arayışları devam etmiştir. Özellikle bu dönemde İngiliz sermayesi kanalıyla borçlanan devlet, bunun etkisiyle bir İngiliz girişimi olan Bank-ı Osmani'nin kurulmasına izin vermiştir. 1856 yılında kurulan Bank-ı Osmani'ye Fransız sermayesi de katılarak -1863 yılında- o günkü adıyla Bank-ı Osmani-i Şahane (Osmanlı Bankası) olmuştur (Erdoğan, 1993: 487). Bu banka Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruluncaya kadar emisyon yaratma yetkisine sahip olarak faaliyet göstermiştir. İmparatorluk içinde uzunca bir süre Merkez Bankası fonksiyonunu bir yabancı bankanın görmesi, Osmanlı ekonomisi için yabancı bankacılığın önemini göstermektedir. Osmanlı Bankası'nın kurulmasından sonra da çok sayıda yabancı banka faaliyete geçmiştir.

2.1.1. Isaac Camondo Bankası

1815 yılında Abraham Camondo ve ağabeyi Isaac Camondo tarafından kurulan *Isaac Camondo ve Şürekası Bankası* Osmanlı'nın 1830'lardan itibaren birçok finansman ihtiyacını karşılamış, aynı zamanda Avrupa merkezli bankalardan alınan kredi ve borçlanmalarda da etkin bir rol oynamıştır. Viyana Borsası, Paris ve Londra iş çevreleri ve bankalarıyla yoğun bir münasebeti olan söz konusu banka, birçok yabancı bankanın Osmanlı İmparatorluğu muhabiri idi. Söz konusu banka aynı zamanda Baron Hirsch gibi ünlü zenginlerin İstanbul bankerliğini de yapmıştır (Güleryüz, 1994: 404).

Abraham Camondo, Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimenkul edinme izni alan ilk yabancısıdır (Güleryüz, 1994: 404). Gayrimüslim olması sebebiyle sahibi olduğu banka, verilen borca karşı güvence olarak ipotek gösterilen ve el konulan gayrimenkullere karşılık, borçlular taahhütlerini yerine getiremedikleri zaman şirket borçluların taahhüt gösterdikleri gayrimenkullere doğrudan sahip olamamaktaydı fakat ilerleyen süreçte padişah iradesiyle Abraham Salomon Camondo'ya "başkalarına emsal teşkil etmemek kaydıyla" gayrimenkul edinme hakkı verilmiştir (Tugay ve Tugay, 2009: 276).

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sayıları artmaya başlayan yeni bankaların ve bu arada Osmanlı Bankası'nın kurulması ile Isaac Camondo ve Şürekası Bankası eski itibarını kaybetmeye başlayarak yerlerini Ermeni-Rum bankerlere bırakmışlardır. Oysaki söz konusu banka, Kırım Savaşı (1853-1856) esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nun savunma ihtiyaçlarını karşılayan banka konumundadır (Güleryüz, 1994: 404-405). Avrupa ile kurulan yeni ilişkilerin sonucunda oluşturulan yeni finans şirketleri, Camondo Ailesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işlerinin aksamasına neden olmuş ve ailenin 1869 yılında Paris'e göç etme kararı almasının önünü açmıştır. Ancak Paris'e yerleşme kararının alındığı bir zamanda, Süveyş Kanalı'nın açılışı için Mısır'a gidecek olan İmparatoriçe Eugenie'nin Osmanlı topraklarında kendisine hizmet vermek üzere Camondo Bankası'nı seçmiş olması Banka'nın itibarını yeniden artırmıştır. Bu olay Isaac Camondo ve Şürekası Bankası'nın son kârlı işi olmuştur. 1869'da Paris'e göç nedeniyle İstanbul'daki işlerinin başına vekâleten Moise Fernandez geçmiştir. İşlerin uzaktan yönetim ve idaresinin zor olması ve diğer bazı olumsuzluklar nedeniyle, Abraham Behor Camondo'nun oğlu Isaac 1894'de almış olduğu kararla bankayı tasfiye etmiş, bankadaki hesapları Banque de Change et de Valeurs'e devretmiştir. Gayrimenkul işlerinin sürdürülebilmesi için şirketin devamı sağlanmış ancak 1917 yılında Isaac Camondo ve Şürekâsı Şirketi tamamen kapatılmıştır (Şeni ve Tarnec, 2010: 117-119).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında banka kurma girişimlerinin sayısı artmış ve 1856'da Bank-ı Osmani kurulmuştur. Dersaadet Bankası ile aynı amaçları taşıyan bu banka 200.000.000 Kuruş sermaye ile faaliyete geçmiş ancak Kırım Savaşı'nın başlaması ve hükümetin kredi isteğinin kısa sürede sağlanamaması nedeniyle bu bankanın da finans yaşamı kısa sürmüştür. Bu dönemde Todoraki Baltacı ve Camondo Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir banka kurulması teklifinde bulunmuşlardır. Sunulan bu yeni teklife göre; 60.000 kesesi Saltanat-ı Seniyye tarafından ve 340.000 kesesi hisse sahipleri tarafından karşılanmak üzere toplam 400.000 keselik bir sermaye belirlenmiştir. Yeni kurulacak olan bu banka her türlü kâr ve zararı kendi üzerine almayı, devlet tarafından bir ücret ve masraf ödenmemek üzere, kambiyouyu İngiliz Sterlini

karşısında 110 Kuruşa tutmayı ve piyasadaki kaimeleri nakitle değiştirmeyi taahhüt etmektedir. Buna karşılık devlet tarafından imtiyaz süresi olan 12 yıl boyunca bankaya her yıl 76.000 kese, yani toplam 912.000 kese Akçe ödenecektir. Bu tutar aracılığıyla banka bir veya iki yıl içinde bütün 5'lik ve 6'luklar ile beraber 20 ve 10 paralık akçeleri tedavülden kaldırarak yerine piyasaya 20'lik ve 100'lük Mecidiye Sikkesi sürecektir (İpek, 2011: 173). Fakat bu teklif Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul görmeyerek onaylanmamıştır.

2.1.2. Şirket-i Maliyye

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali sıkıntılarının arttığı bir dönemde Abraham Camondo, George Zarifi, Aristidi Baltacı ve Tubini bankerler tarafından 320.000 Sterlin sermayeyle, kambiyo üzerinden işlem yapmak üzere Şirket-i Maliyye adlı bir banka kurulmuştur. "İttihad-ı Maliye" adıyla bilinen İttihad-ı Mali/Şirket-i Maliyye (Union Financière) adlı şirketin 5.000 Sterlinlik 64 hissedenden oluşan 320.000 Sterlinlik sermayesinin 28 hissesi hissedar Tubini ve Corpi'ye, kalan 36 hissesi ise eşit olarak Baltazzi, Zarifi ve Camondo'ya aittir (Çetin, 2009: 123).

20 Kasım 1859 tarihinde imzalanan anlaşmayla 10 yıllık bir süreç içinde Londra'da üç ay vadeli poliçeler çekmek şartıyla Sterlini 110 Kuruşa sabitlemeyi kabul etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile yaptığı alışverişlerde sikkenin fiyat farkı nedeniyle uğradığı zarardan bir bakıma kurtarılmasının sağlanması amaçlanmıştır (İpek, 2011: 178). Şirket, hükümet taahhüdünü gereği gibi yerine getirememiş, gerekli tahsilatı sağlayamamış ve düzen poliçeleri düzenleme görevini yerine getirememiştir. Vadesi gelen poliçeler üzerinden yapılan borcun vadesini uzatma işlemi sonucunda, Avrupalı sermayedarların bu poliçeleri kabul etmemesi üzerine proje olumsuz neticelenmiştir (Akyıldız, 2003: 104-108).

Sonuç olarak bakıldığında, şirketin kısa sürede faaliyetlerine son vermek zorunda kalmasının en önemli nedeni, kurucu bankerlerin daha fazla kazanmak amacıyla yaptığı spekülasyonlar olmuştur. Avrupa üzerine çektikleri poliçelerin karşılığını gönderme-

meleri Avrupa piyasalarında itibar kaybı yaratırken, Avrupa'dan % 4-5 faizle aldıkları paraları % 12 faizle hükümete borç vermele-ri de iç piyasadaki itibarlarını sarsmıştır (İpek, 2011: 178). Kaime ancak, Deveaux&Co. Şirketi'nden alınan % 6 faizli 8 Milyon Sterlin dış borç ile tedavülden çekilebilmiştir. Alınan bu istikraza merkez bankası işlevi gören Bank-ı Osman-i Şahane aracılık etmiştir. Tahviller % 68 ihraç fiyatıyla satılmış ve kaimeyi tedavülden kaldırmak için gerekli finansmanın sağlanmasıyla 1862 Haziran'ında ikinci aşamaya geçilmiştir. Kaime bedellerinin tamamının madeni parayla ödenmesi, Devlete büyük bir mali yük getireceğinden % 40'ı nakit, % 60'ı ise esham verilerek ödenmişti. Böylelikle kaime-ler 1862 Eylül'ünde tedavülden çekilebilmiştir (Hulkiender, 2003: 124).

2.1.3. Şirket-i Umumiyye-i Osmani

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali buhranlarla birlikte borçlanma ve bankacılık konusunda yaşadığı olumsuz deneyimler bir devlet bankasına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Özellikle dış borç bulma konusunda Avrupa piyasalarının sıkıntı yaşayan devletin piyasaların güveninin yeniden kazanmak için bir bankanın garantörlüğüne de ihtiyacı vardır (İpek, 2011: 179). Bunun sonucunda 4 Şubat 1863 tarihinde Fransız ve İngilizlerin girişimiyle ilk uzun süreli devlet bankası olan Bank-ı Osman-i Şahane kurulmuştur (Bayraktar, 2002: 79). Yaklaşık bir yıl sonra Şirket-i Umumiyye-i Osmanî (Société Générale de l'Empire Ottoman) kurulmuş ve kuruluşu Bank-ı Osmanî de iştirak etmiştir. Şirketin kurucuları Aristide Baltazzi, Bischoffsheim Goldschmidt et Cie, J. Camondo et Cie, Mısırlıoğlu Bogos Bey, Oppenheim Alberti et Cie., A. A. Ralli, Z. Stéfanovich, Stern, S. Sulzbach, Zafiropoulo et Zarifi, Christaki Zografos idi. Şirket, öncelikle kısa vadeli istikrazlara aracılık edecek ve katılacak, her türlü mali ve ticari işle uğraşabilecekti. Şirket-i Umumiyye'nin, 2.000.000 Sterlinlik sermayesi 20 Sterlin itibari değerde 100.000 hisseden oluştu. Hisse senetlerinin 13.000'i Bank-ı Osmanî, 67.000'i ise kurucular tarafından alındı. Kalan hisselerin 6.500'ü İstanbul'da, 26.500'ü de Londra'da halka arz edildi. Satışa sunulan hisseler hızla tükendi; talep 220.000'i aştı. Şirket-i Umumiyye, yüksek itibari sayesinde henüz kuruldu-

ğu 1864 yılı sonunda hükümetle 50.000.000 Franklık bir istikraz anlaşması imzalayabilecek duruma gelmiş ve kapılarını kapattığı tarihe kadar kurucularına çok büyük kazançlar sağlamıştır. Şirketin merkezi Camondo Han'da bulunmaktaydı. Bank-ı Osmanî ve Şirket-i Umumiyye hükümete borç vermeye başlamıştı ama hazinenin kısa ve orta vadeli nakit açıkları için aynı zamanda Galata Bankerlerinden de borçlanma devam ediyordu. Dairelerin Nisan ayı tahsisatlarından eksik kalan tutarlar ile Mayıs ayı tahsisatı, dış borç taksitleri gibi bazı masraflar için Mısırlıoğlu Bogos Zografos, Camondo, Zarifi ve Stefanovich'ten %10 faiz ve %2 komisyonla 250.000 liralık istikraz yapılmıştır (Manav, 2009: 164,165).

1870 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na büyük miktarda borç veren Banka, 1866'dan sonra Osmanlı tahvillerinin Avrupa piyasasında değer kaybetmesinden büyük ölçüde etkilenmiş ve sahip olduğu hisseler 1866'dan sonra nominal değerlerinin üstünde prim yapmamıştır. Bu bankanın yaptığı işlere Galata ve Azapkapı Köprülerinin gelirleri karşılığı Bahriye Nezareti'ne %18 faizli 400.000 Liralık kredi açmaları örnek gösterilebilir (Kazgan, 2014: 121). 1869 yılında Paris'e yerleşen Camondolar'ın şirketle bağlantısı sekteye uğramıştır. Ayrıca 1868 yılında Credit General Ottoman Bankası'nın kurulması Şirket-i Umumiye'nin etkinliğini azaltmıştır. Societe General de France grubu ile İstanbul'da Galata Bankerlerinden Tubini ve firmasının birleşmesiyle oluşturulan bu bankanın sermayesi 50.000.000 Frank olarak belirlenmiştir. Credit General Ottoman'ın kuruluşu, Şirket-i Umumi'nin büyük hissedarları tarafından yapılmıştır. Camondolar'ın bu ortaklıktan dışlanması Credit General Ottoman'ın rekabetinin tamamen Camondolar'la olduğu olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Camondolar'ın yaşadığı itibar kaybı, aile için 1869 yılında Paris'e yerleşme fikrini gündeme getirmiştir. Comptoire National d'Escompte de Paris Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla istikraz anlaşması yapması ve Camondolar'ın girişimleri sonucu kontratın bir kısmını Şirket-i Umumiye devretmesi Camondolar'ın bu istikrazdan payını almasını sağlamıştır (İpek, 2011: 185).

Credit General Ottoman kuruluşuyla dışlanan ve tek rakip konumuna getirilen Camondo Ailesi 1870'lerden itibaren İstanbul

ve Galata üzerindeki etkinliğini kaybetmişlerdir. Şirket-i Umumi Osmani 1893 yılında tasfiye edilmiştir (Kazgan, 2014: 126).

2.1.4. Austro-Türk Bankası

Avusturya-Türk Bankası Mart 1872’de 2 Milyon Sterlin sermaye ile kurulmuştur. Merkezi Viyana şehrinde bulunan Banka’nın kurucuları Osmanlı “Société Générale”i, Christaki Zografos, A. A. Ralli, J. Camondo ve Ortakları, C. Carapanos, S. Stefanovitch, Otto Ullman, Antoine Vlasto, Viyadaki Union Bankası ile İngiliz-Avusturya Bankası ve bazı ünlü bankerlerden oluşmaktadır (Özdemir, 2009: 39).

Söz konusu bankanın çalışma alanını sanayi, ticari ve ziraat işlemleri her türlü sarrafiye işlemleri oluşturmaktadır. Bankanın sermayesi 2.000.000 Sterlin olup, her biri 20 Sterlin olmak üzere 100.000 hisseye bölünmüştür. Ayrıca sermayenin 4.000.000 Sterline kadar çıkarılabileceği ilan edilmiştir. Avusturya-Osmanlı Bankası’yla birlikte kurulan Austro-Türk Bankası 1873 yılında mevcutlarını Osmanlı Bankası’na devrederek kapanmıştır. Kapanmasının nedenleri arasında en önemlisi Viyana Borsası’ndaki spekülasyonlar krizidir (İpek, 2011: 188).

2.2. Camondolar’ın Osmanlı Mali Sisteminin ve Ticaret Kanunlarının Oluşturulmasındaki Roller

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi devletin idari, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vd. birçok farklı açıdan dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur (Akyıldız, 2007: 506). İmparatorluk, bu dönemde yaşamakta olduğu uzun süren savaşlar ve iç isyanları durdurmak için verdiği mücadeleler sebebiyle karşılaştığı masraflar ile sürekli hale gelen bütçe açıklarını kısa zamanda ödeyebilmek amacıyla, XVII. yüzyıldan başlayarak orta ve kısa vadeli çeşitli parasal önlemleri uygulama yoluna gitmiştir. 1854 yılında yapmış olduğu ilk dış borçlanmaya kadar olan süreçte, Osmanlı İmparatorluğu ihtiyaç duyduğu parasal kaynakları büyük oranda 1775’te yürürlüğe koymuş olduğu “Esham Sistemi”yle karşılamıştır. 1775-1840 yılları arası esham uygulamasıyla gerçekleşmiş olan iç borç stoku, devletin merkezi gelir oranının yarısını aşmaktaydı.

Dış borçlanmaya başvurulmasının nedenleri arasında önem arz eden olgu, Esham sebebiyle oluşan iç borç stokunun en azından belirli bir kısmını ödeyebilmektir. Fakat dış borç alınan dönemlerde dahi, esham uygulaması farklı yöntemlerle sürdürülmüştür. İmparatorluğun yaptığı istikrazlar ile esham ve iltizam sistemleri, Osmanlı mali sistemi ve ticaret kanunlarının oluşturulmasının önünü açmış; bu durum, bütçe açıklarını kapatmaya ve gelirleri artırmaya yönelik çözüm teklifleri getirmekle birlikte, maliyenin yaşamış olduğu bunalıma kalıcı çözümler getirememiştir (Aydın, 2002: 605-608). Camondolar'ın da söz konusu kimi kanunların meydana getirilmesinde aktif bir rol üstlenmişlerdir.

2.2.1. Camondolar ve Esham-ı Cedide Kanunu

Eshamın kelime anlamı ise, Arapça pay manasında ki "sehim" kelimesinin çoğuludur. Osmanlı hukukunda miras ve vakıflarla alakalı metinlerde bu manada kullanılmaktadır. Bir mali terim olarak ise ilk defa, 1775 yılında I. Abdülhamid Döneminde (hd. 1774-1789) hayata geçirilmiş ve 1840'ta kâğıt paranın kullanılmaya başlamasına kadar süregelen belirli bir iç borçlanma sistemini ifade etmektedir (Genç, 1995: 377). Bir diğer anlamıyla ise *"Esham uygulaması temelde bir iç borçlanma ameliyesinden başka bir şey değildi. Fakat gelir ortaklığı sisteminin ilk ve orijinal bir örneğiydi."* (Tabakoğlu, 2014: 270). Esham sistemi genel nitelikleri açısından malikâne ve iltizam sisteminin bir bileşimini oluşturmaktadır. Esham sisteminin malikâne sisteminden farkı ise bir mukataanın senelik kazancının hepsi yerine, sadece senelik kârının belirli hisseler şeklinde "ber veche malikâne" satışını ifade etmesidir. Avrupa devletlerine göre uzun bir süre sonra çağdaş borçlanma modellerini kullanan Osmanlı İmparatorluğu, mali buhranların üstesinden gelmek için iltizam, malikane ve piyasadaki paraların ayarlarının düşürülmesi gibi çeşitli klasik iç borçlanma modellerini kullanmıştır. Fakat, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, 1775 yılında hayata geçirdiği ve dönemin koşulları göz önüne alındığında gayet modern sayılabilecek esham uygulamasıyla Avusturya ve Rusya'ya karşı yaptığı uzun süreli ve yüksek maliyetli savaşların finansmanı karşılayabilmiştir. Bu sistemi 1840 yılında uygulamaya koyduğu kâğıt para sistemiyle geliştirmiş; 1854 yı-

linda da dış borçlanma yaparak önemli mali kaynaklar sağlamıştır. Ancak gerçekleştirilen bu uygulamalar, kazanılan finansmanın cari harcamalarda kullanılması ve gelir getiren yatırım kaynaklarına aktarılmaması gibi nedenler sebebiyle beklenen başarı sağlanamamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1875 yılındaki mali iflasının sürecini hazırlamıştır (Aydın, 2002: 613, 614). Osmanlı İmparatorluğu kamu borçlanmalarına uzun bir süreç sonunda ve kısıtlı ölçüde başvurmuştur. Padişahlara ait iç hazine, uzun süre devlet hazinesinin kredi gereksinimini karşılamaya yeterli olmuştur. Bunun yanı sıra kısa vadeli kredi ihtiyacını karşılamak üzere devlet adamlarına, tüccarlara ve sarraflara belli ölçülerde de olsa başvurulmuştur (Genç, 1995, 377).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Esham sistemi iç borçlanmayı müzayedeleri domine eden az sayıda büyük sermaye sahiplerinden daha fazla sayıda, küçük ve orta ölçekli sermaye sahiplerine doğru genişletmek amacındaydı. Ancak, İmparatorluğun Esham paylarının kişiler arasında alım ve satımını önleyememesi ve ilk esham sahiplerinin ölümünden sonra varislerin de imparatorluktan kazanç sağlamaya devam etmeleri sebebiyle, uygulanan bu yeni sistemin faydaları sınırlı kalmıştır (Pamuk, 2014: 138).

Ağırlaşan mali sorunlar ve dış kaynak bulmakta çekilen güçlükler nedeniyle faizli hisselerin üç, faizsiz eshamların ise iki yılda piyasadan çekilerek yerlerine yeni kâğıtların çıkarılmasına karar verilmiştir. Gelinen noktada devlet maliyesinin iç borçlanmaya başvurmadan yaşaması olanaksız hale gelmiştir. Avrupa'dan borçlanma sürecinde gerçekleşecek görüşmelere de hazinenin karşı koyması mümkün olmadığından dolayı, Avrupa'dan alınacak borca değin cari harcamaları karşılamak için İstanbul Emtia Gümrüğü malından Esham-ı Mümtâze çıkarılması kararlaştırılmıştır (Erdem, 2006: 10). Arkasında devlet garantisi olan Esham ve benzeri kâğıtlar halk tarafından da benimsenmiştir. Yeni kâğıtların dördüncü tertibi Avrupa'da bile alıcılar bulmuştur (Anonim, 2009: 10).

Faiz getirisi % 6 olan bu kâğıtlar 1859'dan itibaren piyasaya sürülmeye başlanmıştır. 1862 yılının ilk ayında bu kâğıtların piyasadaki hacmi 5.000.000 Mecidiye Liraya ulaşmıştır (Akar,

2001: 2). Osmanlı'da 1839'da kaime adıyla piyasaya sürülen ilk kâğıt paranın ayarlarıyla sık sık oynanması sonucu doğacak olan buhranı engellemek için bu kanuna başvurulmuştur. Piyasadan toplanmaya çalışılan kaimenin yerini alması düşünülen bu sistem amacına ulaştırılamamıştır. Esham-ı Cedide ile gerçekleştirilecek olan yeni iç borçlanmadan elde edilen gelir, hazinenin acil ihtiyaçlarının karşılanması, kaime ve Esham-ı Mümtaze'nin (borç tahvilleri) piyasadan çekilmesi için kullanılacaktır (İpek, 2011: 189).

Esham-ı Cedide ile elde edilen gelirlerin bir sandıkta biriktirilmesi ve devletin ihtiyacı anında kullanılması amacıyla Tediye Sandığı kurulmuştur. Alınan kararlara göre elde edilen gelirlerin planlanan bir yer dışında kullanılmayacağı ve istikraz olarak karşılık gösterilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Tediye Sandığı, Esham-ı Cedide için oluşturulmuş bir kurum olup bu kurumun komisyon üyeleri arasında Abraham Camondo da yer almaktadır. Bunun denetimi; oluşturulan komisyon tarafından sağlanacak ve takip edilecektir. Çıkarılan nizamnamede 1.000.000 kese olarak belirtilen piyasaya sürülecek esham-ı cedide miktarı, en başta 2.500.000 kese olarak düşünülmüştür. Ancak bu kadar çok miktarda piyasaya sürülen eshamların daha en başta kendi değerini düşüreceği endişesiyle sayı 1.000.000'a indirilmiştir. Ağustos 1859'dan Mart 1862 tarihine kadar üç parça olmak üzere toplam 5.000.000 Mecidiye Liralık esham-ı cedide çıkarılmış ve nizamnamede belirlenen miktara ulaşılmıştır (İpek, 2011: 192).

2.2.2. İltizam Sistemi İçerisindeki Roller

İltizam devlete ait gelir kaynaklarının, bir kısmı peşin kalanı taksitler halinde ödenen paralar karşılığında kişilere bırakılmasıdır. Bu müteahhitlere "mültezim" deniliyordu. Bunlar, iltizam konusu geliri devlet güçlerine dayanarak toplarlar, ödediklerinden fazlası kazançlarını oluştururdu. Toprak iltizamına mukataa adı verilirdi. Ayrıca daha fazla bir para ödenmesi koşuluyla da toprakların yaşam boyu aynı kişiye, ölümünden sonra da çocuğuna bırakılması mümkündü. Buna ise "Berveç-i Mâlikhane" denilirdi (Sakaoğlu, 1985: 60). Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren kullanılmaya başlayan bu sistemde, devletin uyguladığı politika

genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanuni veya şer'î vergi öğelerinden oluşan mukataa birimlerini devretmiştir (Buluş, 2010: 94).

İltizam Sistemi ile hazine, bir eyaletten vergi toplama yetkisini resmi yönetici zümre üyelerinin dahil olduğu ve belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen ihalede en yüksek tutarı ödemiş olana vermekteydi. Yapılan sözleşmenin mültezimlerinin hazineye her yıl ödemekle yükümlü olduğu miktar, nominal değerinin sabit bir miktarıydı. Sözleşmenin mültezime köylülerden toplama görevi verdiği vergi miktarı ise gerçek üretimle orantılı bir şekildeydi. Mültezimin devletle gerçekleştirdiği sözleşmedeki miktardan daha fazla oranda topladığı vergi hasılatını kâr olarak alabilmekteydi. Devletin hazinesine girmiş olan reel vergi gelirleri, yöntem olarak, tekrar gerçekleştirilecek olan ihalelerle düzenlenecek, bu şekilde, ihale tutarları beklenen kazançları iskonto edecek, o günkü reel değerini yansıtmaya sağlanacaktı (Kıray, 1995: 184). İltizam sistemi Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar tüm İslam devletlerinde, Ortaçağ'dan XIX. ve XX. yüzyıla kadar vergi toplamanın en geniş ve yaygın şekli olarak kullanılmıştır (Pamuk, 2014: 13).

İltizam Sistemi'nin XIX. yüzyılda Tanzimat Fermanı ile angarya gibi yükümlülükleri kaldıracağını ilan ettiği halde, yaşanmakta olan olaylar bu olgunun imkânsızlığının anlaşılmasını sağlamıştır. Yavaş modernleşen devlette merkezi bürokrasi modern maliye örgütünün gereksinimlerini yerine getirecek durumda değildi. Hatta bazı bölgelerde uygulanan iltizam sisteminin iyi işleyişi bile 1880'den sonra faaliyete geçen ve bazı vergi giderlerini domine eden Düyun-u Umumiye'nin müdahalesi ile olanaklı hale gelmiştir (Ortaylı, 1987: 172).

XIX. yüzyılda İltizam Sistemi'nin yanında mali teşkilat içerisinde gerçekleştirilen bir diğer değişiklik ise "muhasıllık" uygulamasıdır. 1840 yılında, iltizam sisteminden vazgeçilerek yerine muhasıl olarak adlandırılan geniş yetkiler verilmiş kamu görevlileri, vergilerin toplanmasında faal hale getirilmiştir. Sancak ve eyaletlerde görevlendirilen muhasıllar tahrir işlemlerine ek olarak Tanzimat Fermanı ile gerçekleştirilen yenilikleri halka anlatmak gö-

revini de üstlenmişlerdir. Muhassıllar, bölgelerde tahrir⁵ işlemleriyle o bölgelerde bulunan tebaanın emlak ve arazilerini kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Muhassıllara görevlerinde destek sağlaması için kâtipler, tahriri yapılan bölgedeki kadılar ve din adamları da görevlendirilmiştir. Yaklaşık iki yıl devam eden bu sistem vergi memurlarının sayısının az olması ve devletin bu uygulamasından memnun olmayan mültezimler tarafından karşı çıkılması nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu sistemin uygulanamaması üzerine tekrar iltizam sistemine dönmüştür (Oğlakçı, 2007: 29).

Bu koşullar altında Abraham Salomon Camondo'nun etkin dönemi olarak adlandırılabilir XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en büyük kârlarını sağladığı kefalet sistemi aynı zamanda büyük zararları da beraberinde getirmiştir. İltizam sistemi uygulayan Osmanlı İmparatorluğu mültezimler aracılığıyla toplanacak verginin önemli şartlarından biri, mültezimin büyük bir kefile ihtiyaç duymasıydı. XIX. yüzyılın önemli bankerlerinden olan Camondo'nun devlet tarafından uygun görülmesi kefillik için yeterli bir şarttı. Bu durumdan yararlanan mültezimler ve Camondo Ailesi devlet nezdinde büyük kazançlar sağlamışlardır. Bunun yanı sıra mültezimlere kefil olan Camondo'nun Trabzon ve civarı gümrük vergileri için büyük zararlara uğradığı bilinmektedir. Camondo'nun vergi kazançları tek mültezimler ve kefalet aracılığıyla olmamış aynı zamanda iltizamın doğrudan alınmasıyla olmuştur. Devlet tarafından ihale edilen iltizamların büyük sarraflar tarafından kefil gösterilmeksizin alınması Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeri ve önemini göstermesi açısından yeterlidir (İpek, 2010: 207-210).

2.2.3. Hazine İle Olan İlişkileri ve Sağladıkları İstikrazlar

İstikraz, vadesi dolduğunda ödemek koşulu ve belirli faiz karşılığı alınan borca ilişkin sözleşme anlamına gelmektedir. İç ve dış istikrazlar, Osmanlı İmparatorluğu için 1845'ten sonraki bütçe uygulamalarında, bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Daha önceleri munzam vergiler, iltizam ve mukataa zorlamaları ile mali durumu

⁵ Tahrir: Osmanlı mali teşkilatında vergi tespiti amacıyla yapılan sayıma verilen isimdir.

dengede tutmaya çalışan devlet, XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızlı dışa açılma ve israf (lüks) yüzünden dış baskıların tutsağı konumu gelmiştir (Sakaoğlu, 1985: 61, 62).

Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı iç borçlar kısa vadeli sorunları çözsede de uzun vadede sıkıntıların artmasına neden olmuştur. Devleti borçlanmaya yönelten en büyük ihtiyaç ordunun masraflarının karşılanması noktasında yaşanmıştır. XIX. yüzyıldaki ihtilalci fikirlerden etkilenen Balkanlar ile etnik ve dini anlaşmazlıklar nedeniyle Ortadoğu'da sık sık çıkan ayaklanmalar orduyu ve hazineyi oldukça güç duruma sokmuştur. Böyle durumlarda başvuru ilk kaynaklardan biri Camondolar olmuştur. Örneğin, 1848 Fransız Devriminden etkilenen Eflak ve Boğdan'da çıkan olayları bastırmak için görevlendirilen Osmanlı ordusunun acil ihtiyaçları için poliçe karşılığında 4.000 kese Akçe için Camondo Ailesine başvurulmuştur. Yine vergilerin zamanında toplanamamasından dolayı hazinede oluşan açık Camondolar aracılığıyla kapatılabilmektedir (İpek, 2011: 214). Camondo'nun İstanbul'daki bankası dâhil olmak üzere hemen bütün Galata bankaları ve bankerleri, her zaman olduğu gibi bu defa da Osmanlı Hükümeti'ne, kendilerine olan kısa vadeli borçlarını ödeyebilmesi için bir dış istikraz anlaşması yapılmasını önermişlerdir (Kazgan, 2014: 345). Aslında hükümetin Osmanlı Bankası'na 4.500.000 Frank ve gerisi diğer Galata banka ve bankerlerine ait olmak üzere 6.000.000 Franktan fazla kısa vadeli borcu bulunuyordu. Osmanlı Bankası tarafından organize edilen istikrazın Mayıs 1886'da imzalanması hükümetin Galata piyasasında yeniden kredi sağlayabilir duruma gelmesini sağlamış ve hükümet Osmanlı Bankası ve diğer Galata bankerlerinden 500.000 Osmanlı Lirası kredi almak için görüşmelere başlamıştır. Bu 500.000 Liralık istikraz yanında Osmanlı Bankası aracılığıyla yapılacak istikraz 6,5 Milyon Frank tutarındaydı. İhraç edilen tahviller %5 faiz getirdiği gibi %1 oranında da amortisman payı ödenmesine hak kazanıyordu. Bu istikrazın yıllık faiz ve amortisman taksitlerini garanti edebilmek için hükümet; İzmir, Bursa, Beyrut, Edirne ve Selanik gümrük hasılatı üzerinden her yıl 390.000 Osmanlı Lirasını tahsis etmiştir (Kazgan, 2014: 345-346).

1869 yılında Camondolar'ın İstanbul'dan Paris'e yerleşmiş olmaları Osmanlı İmparatorluğu ile borç ilişkilerini bitirmiş oldukları anlamını taşımamaktadır. Geçmiş yıllarda alınanların ödemeleri yanında yeniler de bunlara eklenmeye devam etmiştir. Nitekim Camondolar Paris'e gittikten sonra İstanbul ekonomi çevreleri ve devletle olan mali ilişkilerini koparmamak için her türlü özeni göstermişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile olan istikraz ilişkileri içinde de rol oynamışlardır. Ancak zaman geçtikçe Camondolar Osmanlı İmparatorluğu ile olan istikraz ilişkilerine sınırlamalar getirmeye başlamışlar, İstanbul'dan yavaş yavaş ellerini çekmişlerdir. Aslında tamamen çekiliş Kont Abraham Behor Camondo'nun ölümünden sonra gerçekleşmişse de, onun son zamanlarında bir toparlanma görülmektedir. Vekiller aracılığıyla yürütülen İstanbul'daki işler onlar için kazançtan çok bir sıkıntı haline gelmeye başlamıştır. Nitekim Abraham Camondo 1886 yılında yine bir istikraz için kendisine başvurulduğunda hükümet temsilcilerine "İstanbul'da muamele olmadığından istikraz katılamayacağını" bildirmiştir (İpek, 2011: 223-224).

2.3. Çeşitli Sektörlerdeki Yatırım Faaliyetleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısı mali ve iktisadi açıdan Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası olmuştur. Mehmet Emin Ali Paşa ölmüş, yerine adı birçok mali olaylara karışmış, özellikle Galata Borsası ve Galata Bankerleriyle çok yakın ilişkide olan Mahmut Nedim Paşa sadrazam olmuştur. Bu dönemde iki kez sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa'nın sürdürdüğü iktisadi ve mali politika, Galata Bankerlerinin ekonomi içerisindeki ağırlığının artmasını sağlamıştır. Bunlar bankerlik dışında her zaman yaptıkları iltizam işinin yanında bu defa tramvay, demiryolu, inşaat, rıhtım, su şirketleri, belediyeciliğin kurulmasına etkileri vd. gibi birçok alanda etkili olmuşlardır. Bu dönem 1881'deki Muharrem Kararnamesi'ne kadar sürmüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun adeta tüm gelirlerinin ipotek altına alınmasına, ekonomide ise gelir dağılımının olumsuz etkilemesine neden olmuştur (Kazgan, 2014: 118).

Söz konusu bu iktisadi koşullar altında Camondo Ailesi'nin başkent İstanbul'da birbirinden farklı çeşitli sektörlerde faaliyetlerde buldukları görülmektedir.

2.3.1. Dersaadet Su Şirketi

1883 yılına kadar Pera⁶ ve çevresinin su ihtiyacını, 1732'de faaliyete geçen Taksim Suyu sistemi ile karşılanmaktaydı (Avcı, 1994: 253). XIX. yüzyılda, kentin gelişimi ile birlikte, artan su gereksinimi eskisinden daha çok önem arz etmeye başlamış, özellikle inşa edilen yeni binalara basınçlı su verilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Terkos Gölü'nden şehre su getirilmesi planlanmış ve 1874'te yabancı bir şirketi temsil eden Hariciye teşrifatçısı Kâmil ve Mühendis Terno şahsına 40 yıl süreli bir imtiyaz verilmiştir. Gerçekleştirilen sözleşmeye göre, Terkos Gölü'nden getirilecek suyun Pera, Galata ve Haliç'in batı sahiline ve Boğaziçi'nin Rumeli yakasına isale hattıyla ulaştırılması; hastane, kışla, okul ve belli bölgelerdeki 12 çeşmeye günün belli saatlerinde ücretsiz su verilmesi koşuluyla, geri kalanın şirket tarafından tesisat kurularak hanelere ve halka da satılması kabul edilmiş ve böylece evlere bağlanmış olan ilk şehir suyu ve aboneliği başlamıştır (Anonim, 1994: 48). Verilen bu imtiyaz, ilerleyen süreçte "Dersaadet Anonim Su Şirketi" adıyla kurulan Fransız şirketine devredilmiş ve 1887'de gerçekleşen sözleşme ile imtiyaz süresi 75 yıla çıkarılmıştır. Cumhuriyet döneminde şirketin adı "İstanbul Türk Anonim Su Şirketi" olmuştur. Toplumda "Terkos Şirketi" olarak bilinen Dersaadet Anonim Su Şirketi, ilk olarak 1883'te Terkos Gölü kenarında, günümüzde de hâlâ var olan pompa istasyonu binasını yapmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Anadolu Yakası'nda ki su tesislerinin yetersizliğinden dolayı yeni tesislerin yapılması zorunluluğu doğmuştur ve 1888'de yapılan sözleşme ile bir Fransız şirketini temsil eden Karabet Sivacıyan'a 65 yıl süreli bir imtiyaz verilmiş, 7 Haziran 1914'te yenilenen sözleşmeyle imtiyaz süresi 99 yıla çıkarılmıştır (Çelebi, 1994: 234).

Galata Bankerlerinin neredeyse tamamının ortak olduğu ve ilk adı İstanbul Kızıldere Su Şirketi olan bu kuruluşun 30 Haziran

⁶ Galata ve Pera, Beyoğlu İlçesi'nin güney ve doğu sınırlarındaki yerleşim merkezlerinin 19. yüzyıldaki adlarıdır. Pera, Galata'nın kuzeyinde Tünel ile Taksim arasında kalan, İstiklal Caddesi ve bu caddeye açılan sokakları kapsayan alandır (Çelebi, 2011: 301).

1874 tarihinde yürürlüğe giren nizamnamenin 8. Maddesinde şirketin sermayesi hakkında şu hükümler bulunmaktadır:

“Madde 8: Şirketin sermayesi, 1 milyon 650 bin Osmanlı altını, yani 1 milyon 500 bin İngiliz lirası olup her biri 22 Osmanlı altını yani 20 İngiliz lirası kıymetinde 75 bin hisseye ayrılmış olacaktır. Şirketin sermayesi birkaç tertipte çıkarılabilecek ve sermayenin en az yarısı imza olunduğu ve imza olunan her hisselerin dörtte biri tediye kılındığı anda şirket muamelata başlayabilmektedir. Hissedarların dörtte üçünün bizzat veya vekalet suretiyle hazır bulunduğu bir genel kurulda ekseriyet oyu ile karar verilir ve bu karar Taraf-ı Saltanat-ı Seniye dahi tasdik buyrulur ise sermayenin miktar-ı asliyesi yeniden hisse ihracı ile arttırılabilecektir.” (Kazgan, 2014: 288).

Kurucu hissedarların hemen hepsi Paris kaynaklı ve Fransız sermayesi ile kurulmuş olan bu şirketin içinde Camondolar'ın da yer alması bir tesadüf değildir. Nitekim bu tarihte Camondolar Paris'te yaşamaktadır ve Paris'in önde gelen şirketleriyle böylesine bir ortaklığa girmek onlar için büyük bir fırsat olmuştur. Paris finans dünyası içinde kendine yer arayan Camondolar böylece Paris ve İstanbul dengesini oluşturmaya çalışmışlardır (İpek, 2011: 204). Camondolar'ın da hissedarı olduğu şirketin beklenen talebi sağlayamaması bir takım önlemler alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda en önemli tedbir su fiyatlarının artırılması olmuştur. 156 Liraya satılan 1 metreküp suyun 160 Liraya çıkarılması veya mukaveleye göre Osmanlı lirasını 108 ve Mecidiyeyi 20 Kuruş'a kabul etmesi gerekirken, bazı zamanlarda Mecidiye'yi 18,5 Kuruş'a kabul ederek işlem yapmıştır. Bu şekilde kazançları artan şirketin yıllık kâr paylaşımı ise şu şekilde belirlenmiştir: Hisse senetlerinin faizi olarak %6, geri kalan üzerinden %5 İhtiyat Akçesine, %10 idare meclisine, %15 kuruculara ve %70 temettü olarak hissedarlara dağıtılacaktır (İpek, 2011: 206-207). Bu şekilde yeni yollara başvuran Şirket, kurucularından olan Camondolar'a da büyük karlar sağlamışlardır.

2.3.2. Belediye Hizmetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda belediye kurulmadan önce sistem kadı, vakıflar, loncalar ve mahallelerden oluşmaktaydı. Kadı, yargı gücüne sahip konumda bulunmaktaydı. Vakıfların denetleyicisi de olan kadı, beledi-mahalli güvenlik ve denetim hizmetlerinin de amiri konumunda bulunmaktaydı. Vakıflar şehrin sosyal kuruluşlarını yapmalarının yanı sıra, meslek kuruluşları olan loncalar çarşı ve pazarların düzen, temizlik ve aydınlatma işlerine bakıyorlardı. Şehirde, piyasadaki malların satış bedelini düzenleyen, gerektiğinde önlemler alabilen bir muhtesipler kurulunun bulunduğu ihtisap müessesesi kurumu da bulunmaktaydı. Mahallelerde ikamet eden halkta kendi bekçisini seçiyor aynı zamanda mahallenin zorunlu ve benzer ortak yerel ihtiyaçlarını karşılıyordu (Sunay, 2002: 117).

XIX. yüzyıl ve Tanzimat, İstanbul'un kaderinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Toprak, 1993: 128-140). İstanbul kenti yöneticiliği (Şehir Eminliği) 16 Ağustos 1854'te kurulmuştur. Yeni örgütün görevi belediye hizmetlerini yerine getirmektir (Sakaoğlu, 1985: 120). İstanbul'da Şehremaneti'nin kuruluşunun önünü açan önemli bir etken olan Kırım Savaşı'ydı. Rusya ile yapılan bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olan Avrupalı İngiliz, Fransız ve İtalyan ordularının başkent İstanbul'a gelmesi şehrin nüfusunu aşırı derecede artırmış; temizlik, sağlık ve ulaşım sorunları hızla büyüyerek içinden çıkılmaz hale gelen bir kaos yaratmıştır. İhtisap Nezâreti'nin de bu sorunları çözememesi nedeniyle, belediye hizmetlerini yerine getirecek yeni bir kurum oluşturmaya sevk etmiştir. Resmi gazete Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir duyuru ile "...şehremâneti ünvânıyla bir me'mûriyyet-i cedîde yapılması ve... Şehir Meclisi nâmıyla bir meclis dahî teşkîl olunması..." kararlaştırıldığı kamuoyuna açıklanmıştır. Şehremanetinin başlıca görevleri: 1- Zorunlu ihtiyaç maddelerinin teminini kolaylaştırmak ve gözetmek, 2- Fiyatların belirlenmesi (narh) ve bunun kontrolü, 3- Şehrin temizliğinin sağlanması, 4- Çarşı ve pazarın denetimi, 5- Vergilerin toplanarak maliye hazinesine devredilmesi. Şehremaneti, Şehremini denilen görevli tarafından yönetilecek ve şehirle ilgili kararların alınması ve yürütülmesinde bu nizamnâmeyle oluşturu-

lan Şehir Meclisi ile birlikte çalışacaktı. Şehir Meclisi İstanbul'da yaşayan her sınıf tebaadan ve önde gelen esnaf temsilcilerinden oluşan 12 kişinin yanı sıra, meclise başkanlık edecek olan şehremini ve onun 2 yardımcısı ile toplam 15 üyeden oluşacaktı. İhtisab Nezareti'nin yerine kurulan Şehremâneti, kuruluşundan sonra ki yıllarda beklentilerin altında bir başarı sağlamıştır. Bu nedenle, 1855 yılında Şehremâneti'ne yardımcı olmak için İntizâm-ı Şehir Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun uğraşları sonucu 1857 yılında İstanbul şehri çevresiyle beraber 14 belediye bölgesine ayrılmıştır. Pilot bölge olarak (Pera ve Galata bölgeleri) Altıncı Daire-i Belediye, Şehremâneti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Şehremâneti ve Altıncı Daire-i Belediye 1877 yılına kadar bu şekilde çalışmışlardır. 1877'de yürürlüğe konulan Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilâyât Belediye Kanunu ile imparatorluğun yerel yönetim sorunlarına daha köklü çözüm getirilmeye çalışılmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2010: 3-4). Oluşturulan bu meclise, seçilme koşulu olarak adayın Altıncı Daire sınırları içerisinde en az 100.000 Kuruş değerinde emlak sahibi olması ve en az 10 yıldır İstanbul'da ikamet ediyor olması gerekiyordu. Meclisin asli üyelerine ek olarak, Babiâli, 4 yabancı danışman atayacaktı. Bu danışmanların belediye konularında bilgi sahibi, ayrıca en az 200.000 Kuruş değerinde emlak sahibi ve İstanbul'da 10 yıl süreyle ikamet etmiş olmaları gerekiyordu (Çelik, 1986: 38).

Bu değişim-dönüşüm sürecinde Camondolar'ın büyük bir kısmını iş hanlarının oluşturduğu emlaklarının önemli bir bölümü Beyoğlu-Galata'da bulunduğundan, Altıncı Daire içinde oynadığı aktif rolü tahmin etmek güç değildir. Camondolar'ın adı *"belediye dairesi içinde emlakı olup mecliste müşavir sıfatı ile bulunacak kimseler"* arasında geçmektedir. Bu kez Abraham Camondo değil, "Camondo'nun oğlu" bu grupta yer almıştır. Alyon, Septim Frankini ve Hanson, "Camondo'nun oğlu" ile birlikte bu göreve seçilen diğer isimleri oluşturmuştur. Ancak ilk meclisin oluşturulduğu Aralık 1857 tarihinde "Camondo'nun oğlu" ismine rastlanırken, bundan kısa bir süre sonra 30 Mart 1858 tarihinde belediye meclisinin hazırladığı bir mazbatada Abraham Camondo'nun ismi geçmektedir (İpek, 2011: 228-232).

Altıncı Daire'nin 100.000 Liraya yaklaşan borçları ile Altıncı Daire'nin istikrazlar konusunda itibarı iyice sarsılmıştır. Yapılması gereken yollar ve yangından zarar gören yerlerin onarımı; kaldırım ve lağımların inşası için gerekli para bulunamayınca Altıncı Belediye'de ıslahat yapılmasına karar verilmiş, mali durumu düzeltmek için de bazı tedbirler önerilmiştir. Bu tedbirlerden en önemlisi daire meclis heyetinin ve idaresinin değiştirilmesi konusunda olmuştur. Altıncı Daire-i Belediye Dairesi'nden sonra diğer belediye örgütlenmeleri de faaliyete geçirilmiş olmasına rağmen aslında Altıncı Daire tam olarak beklenenleri yerine getirememiştir. Bölgenin fiziki ve toplumsal olarak yeniden yapılandırılmasından çok, Galata iş çevrelerinin konumunu güçlendirmeye yaramıştır (İpek, 2011: 228-232).

2.3.3. Meriç Nehri'nde Vapur İşletmeciliği

1857 yılında imtiyazı alınan Meriç Nehri'nde yolcu ve yük taşımaya yönelik girişimde Camondo başta olmak üzere Kran, Nissim Enkaza, Boyacıoğlu Kistaki gibi tüccarlar da bulunmaktadır. Bu girişimin, İnöz'den (Ege Adalarından) Edirne'ye ve oradan da Filibe'ye kadar vapur işletme talebi Osmanlı İmparatorluğu tarafından olumlu karşılanmıştır. İmtiyaz mukavelesinden anlaşıldığına göre, işletilecek vapurların yolcu ve yük taşımak üzere iki işlevi olacak ve yük taşıma kendilerine ait olan muhafazalı (korumalı) ve rabitalı (düzenli) salları çekirmek şeklinde yapılacaktır. İmtiyaz süresi 22 yıl olarak belirlenmiştir. Camondo ve ortaklarına bu 22 yıl içinde herhangi bir şey olduğu takdirde varisleri bu imtiyazı devralabilecektir. Yolcu ve yük taşıma tarifesi de mukavelede belirlenmiştir. Ayrıca vapurlar hasılatından elde edilecek gelirin masrafları düşüldükten sonra geriye kalanın üzerinden %20 "vergi-yi mahsus" olarak devlete ödenecektir. Önemli maddelerden birisi de Edirne Sancağındaki Dimetoka ve diğer kazaların sınırları dâhilinde çıkabilecek kömür madenleriyle ilgilidir. İmtiyaz süresi içinde buralarda çıkacak kömür madenlerini işletme ruhsatı imtiyaz sahiplerine ait olacaktır. Çıkarılacak kömür madeninden devlete %10 vergi ödenecek, ayrıca imtiyaz sahipleri vapurlar için gerekli olan kömürün fazlasını ticaret amacıyla dahile ya da harice satabilme hakkına sahip olacaktır. Buna karşılık ödemek

zorunda oldukları %10 vergiden başka bir de ticaret amacıyla sattığı kömürlerin satış fiyatı üzerinden %12 gümrük vergisi vermeye mecbur olacaklardır. Bununla birlikte 22 yılı bile tamamlayamadan vapur işletmesi sona ermiştir.

Vapurlar işlemeye başladıktan bir süre sonra, Rumeli demiryolu hattının Dedeağaç'a kadar gelmesiyle burada bir liman tesis edilmesi ve nehrin üzerinde değirmen bentleri yapılması işletmenin sonunu hazırlamıştır. Nitekim bu gelişmelerle birlikte kumpanyanın (şirket) gelirleri ve işleyişi sekteye uğramıştır. Camondo ve ortakları bu nedenle girişimi sona erdirmişler, böylece mukavele de feshedilmiştir. Camondo bu zarardan devleti sorumlu tutmuştur. Nitekim devlet değirmen bendlerinin tamamen ortadan kaldırılıp vapurların rahat işleyişini sağlamak konusunda pek de yardımcı olmamıştır. Bu nedenle Camondo 1861 yılı sonlarında "Camondo Kumpanyası" adına devlete çektiği protestoda, ortaya çıkan zarar ve hasarın karşılığında bir vapur ve mevcut eşyanın devlet tarafından satın alınmasını talep etmiştir. Ancak yapılan görüşmeler sonucu Camondo'nun teklifi kabul edilmemiş, bunun üzerine Camondo kararı kabul etmediğine dair bir protesto daha çekmiştir. Konu ile ilgili daha sonra kararda bir değişiklik yapıp yapılmadığı hakkında bir belgeye rastlanmamakla birlikte, yarım asır kadar sonra Meriç Nehri kıyısında eskimiş bir halde bulunan bir adet römorkör teknesi ile altı adet demir duba Camondo'nun itirazının kabul edilmediğini göstermektedir (İpek, 2011: 233-236).

2.3.4. Ulaşım Sektörü

XIX. yüzyıl kentlerine çağdaş ulaşım sistemlerinin girişi önemli bir oluşumun yolunu açmıştır. Geniş ve yeni arterlerin açılması, kentlerin mahalleri arasında hızlı ve kolay ulaşımı olanaklı hale getirmiştir. Daha iyi ulaşım imkanları fiziki gelişmeye olanak sağlarken, aynı zamanda gelişmeyi de teşvik etmiştir. İstanbul'un coğrafi konumu, bilinen karayolu ulaşım sistemlerine ek olarak buharlı gemiler yoluyla yaygın deniz yolu ulaşımını sağlıyordu. XIX. yüzyılda kentin ulaşım ağı birbirleriyle bağlantılı dört ana unsurdan oluşmaktaydı: Deniz taşımacılığı, atlı tramvaylar, kısa bir metro hattı ve trenlerdir. İmparatorluğun bu sistemlerin yapımına giriş-

mek için yeterli teknik donanımın olmaması ve sermaye yetersizliği, özel yatırımcılara imtiyaz tanınmasına ve belli bir süreliğine kurulan işletmelerin tekelleşmesine neden olmaktadır. İmparatorluğun verdiği garantiler kısa süreliğine de olsa sermaye sıkıntısını giderse de, uzun dönemde devlet bütçesinden gelir kaybına neden olmuştur (Çelik, 1986: 68).

XIX. yüzyılın en önemli şirketleri arasında sayılabilecek, devlete büyük kazançlar sağlayan Şirket-i Hayriyye ve Dersaadet Tramvay Şirketi hissedarları arasında Camondolar yine önemli rol oynamışlardır. Kurucu ortaklara İmparatorluk kâr garantisi vermiş, oluşacak herhangi bir bütçe açığını da karşılamayı taahhüt etmiş ve idari kolaylıklar sağlamıştır. Bu durumlar altında kurulan işletmeler Osmanlı ekonomisine katkılar sağlarken, kurucu ortakların da büyük avantajlar elde etmesine zemin hazırlamıştır.

a) Şirket-i Hayriyye İçerisindeki Roller

İstanbul'da 1851'de kurulan, 1944 yılına kadar faaliyetini sürdüren ve 1944 yılında şirketin varlığının Devlet Denizyollarına geçtiği Türkiye'nin ilk büyük deniz işletmeciliğidir. Söz konusu kurum önceleri Boğaziçi'nde daha sonra da İzmit, Yalova, Bandırma hattında vapur çalıştırmış Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anonim şirkettir (Sakaoğlu, 1985: 122). Ocak 1851'de padişah iradesiyle kuruluşuna onay verilen şirketin imtiyaz süresi 25 yıl olarak belirlenmiştir. İlk etapta ikisi gemi çekmek ve beşi yolcu taşımak için kullanılacak yedi geminin satın alınması, iskele ve binaların inşası ve diğer gerekli masrafların karşılanması amacıyla, şirketin sermayesi önce hisse senetleri piyasaya sürülerek satışa çıkarılmıştır. Her bir adedi 3.000 kuruşluk 1.500 hisse senedinin 100 adedini Sultan Abdülmecid, 50 adedini de annesi Bezmiâlem Valide Sultan almıştır. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa 20, Serasker Damat Mehmed Ali Paşa, Tophane Müşiri Fethi Paşa, Girit Valisi Mustafa Paşa, Mısırlı Yusuf Kâmil Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı ve Yusuf Kâmil Paşa'nın eşi Zeyneb Hanım, paşalar, valiler, çoğu banker ve sarraf olan Ermeni, Rum ve Musevi işadamları 15'er ya da 10'ar hisse senedini alarak kuruluşu ortak olmuşlardır (Naza, 1994: 182).

Abraham Camondo ilk etapta 15 hisse almakla yetinmiş ancak ilerleyen zamanlarda şirketin büyük kârlar elde etmesi sonucu Camondo da hisse sayısını 58'e çıkarmıştır. Burada dikkat çeken en önemli nokta, Mustafa Reşid Paşa'nın sarrafı ve dönemin ünlü bankeri Camondo'nun sadece 15 hisse satın almış olması, Mustafa Reşid Paşa'nın bu işin öncülüğünü yaptığı düşünülürse biraz anormal gözükmektedir. Ancak şirketin hissedarlarının büyük bir kısmının bu hisseleri sarraflardan borç alarak satın aldıkları bir gerçektir. Mustafa Reşid Paşa 20 hisse almak için ödediği 600 Osmanlı Lirasını da Banker Camondo'dan almıştır (Kazgan, 2014: 54). Dikkati çeken diğer bir önemli nokta ise Şirketi Hususi Nizamnamesinde yabancı uyruklulara hisse senedi verilmesinin yasak olmasına rağmen Camondo'nun bu engele takılmamış olmasıdır. Şirket-i Hayriye'nin tüzüğünde, hisse senedi sahibi olan kişilerin Osmanlı vatandaşı olmasının özellikle belirtilmesi ve yabancıların her ne biçimde olursa olsun şirket hisselerini aldıkları tarihten itibaren 3 ay içinde Osmanlı tebaasına satma zorunluluğu ve çalışanlarını dahi Osmanlı vatandaşı olma zorunluluğu şirketin milli kalmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır (Sırma, 2011: 9). Ancak şirketin kuruluşu sırasında hisse senedi alımının teşviki için, artık Camondolar adına geleneksel hale gelmiş olan bir "istisna" ile Abraham Camondo'nun da hisse sahibi olmasının yolu açılmıştır (İpek, 2011: 195).

Başlıca kamu hizmeti haline gelen Şirket-i Hayriyye, 1851'de 6 vapurla başlayan işletmecilik hayatına vapur sayısını 1864'te 16'ya, 1872'de 34'e, 1909'a geldiğinde ise 36'ya çıkarmıştır. İstanbul'da hizmet veren diğer ulaşım sistemlerinden farklı olarak deniz ulaşımının yönetimi bir Osmanlı şirketi tarafından yönetiliyordu. Ancak bu dönemde başlatılan bütün projelerde olduğu gibi, Batı teknolojisine bağımlılık söz konusuydu. Vapurların İngiltere'de yapılması ve bakımları için İngiliz mühendisler istihdam edilmesi ekonomik açıdan bağımlılık derecesini arttırmıştır (Çelik, 1986: 71, 72).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, çoğu yabancı menşeli olan toplumun yararına olan işletmeler, imkânlar dahilinde devlet tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Şirketin, 1 Temmuz

1944 günü bütün vapurları, Hasköy'deki fabrikası ve çekek yerleri, taşınır, taşınmaz mal varlıklarıyla Münalakât Vekâleti tarafından satın alınmıştır. Vapurları ve mal varlığı Devlet Denizyolları İşletmesi Genel Müdürlüğü Şehir Hatları Müdürlüğüne devredilmiştir. 15 Ocak 1945 günü de 4517 sayılı yasayla Şirket-i Hayriye de facto olarak ortadan kaldırılmıştır (Naza, 1994: 184).

b) Dersaadet Tramvay Şirketi İçerisindeki Roller

30 Ağustos 1869'daki Dersaadet'te Tramvay Tesis ve inşasıyla ilgili bir sözleşmeyle İstanbul'da yolcu ve eşya taşımacılığı amacıyla ray döşenerek hayvanların çektiği araba işletmeciliği imtiyazı 40 yıl süre ile Konstantin Krepano Efendi'nin kurmuş olduğu Dersaadet Tramvay Şirketi adlı şirkete verilmiştir (Kayserilioğlu, 1994: 199).

Levantenlerin⁷, ekonomi-iş çerçevesinde ulaşımın İstanbul'da sıkıntılı olması nedeniyle zorlukları dile getirmesi ve Osmanlı başkentini küçük bir Avrupalı tarzda düzenlemek istemeleri Dersaadet Tramvay Şirketi'nin kurulmasında büyük rol oynamıştır. Camondolar'ın da içinde yer aldığı hissedarlar ileride arttırılabilir şartıyla 400.000 Osmanlı Lirasından ibaret olan sermaye her biri 20 Osmanlı Lirası olarak 20.000 hisseye bölünmüştür. Kurucular şirketteki sermaye paylarının karşılığı kadar hisse sahibi olabileceklerdir. İlk önce verilen geçici hisselerin asıl hisseye dönüştürülmesi amacıyla her hisse için ayrıca 5'er Lira daha ödenecektir. İlk 5 yıl için tüm kurucu hissedarlar şirketin idare meclisini oluşturacak, daha sonra yine hissedarlar arasından 6 kişi olarak seçilen idare meclisi üyeleri 3 yılda bir değiştirilecektir. İdare meclisi üyelerinin her biri 15 gün içinde 100 hisseyi şirket kasasına

⁷ Yorulmaz'a göre Levanten "Tarihsel süreç içerisinde özellikle Akdeniz ticaretinin parlak gelecek vadetmeye başladığı dönemlerden itibaren ticaretin bulaşıcı sihrine kapılıp gelen ve Osmanlı başta olmak üzere, Doğu Akdeniz ülkelerine yerleşen değişik Avrupa ulus ve topluluklarından (Venedik, Cenevizli, İtalyan, İngiliz, Fransız, Hollandalı vs.) kimselerin zamanla birbirleriyle ve bazı yerel unsurlarla kaynaşmaları, karışmaları sonucunda farklı ölçülerde, değişken, sosyo-kültürel yapılarıyla ilginç bir çeşitleme ortaya koyan ama o ölçüde baskın yerel kültüre kapalı ve seçkin kalmaya çalışan bir zümredir (Yorulmaz, 1995: 136). Türk Dil Kurumu ise Levanten'i "Özellikle Tanzimat'ı takip eden süreçte büyük liman şehirlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hıristiyanlara verilen ad" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2017).

verecektir. Camondolar'ın şirket içindeki payları bilinmemekle birlikte sürecin İstanbul'dan ayrıldıkları bir döneme denk gelmesine rağmen hala ilişkilerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır (İpek, 2011: 198).

1869, 1881 ve 1907 yıllarında çıkan nizamnameler, sistemin gelişmesi ve kullanılabilirliği açısından temel bilgiler sunmaktadır. Batılılaşma çabalarında yine Galata yakasına öncelik verilmesinin nedeni nüfus yoğunluğunun dikkate alınmasıdır. Kentin büyümesinin yönelimi ve seçkin nüfusa hizmet götürme isteği bir kez daha yatırımlarda belirleyici olmuştur. Yeni ulaşım sisteminin İstanbul'un kent imajı üzerine belirgin bir çağdaştırıcı etkisi olmuştur (Çelik, 1986: 77,78).

2.3.5. Diğer Bankerlerle İlişkileri

İstanbul'da yaşadıkları dönemde onlar kadar öne çıkan başka bir Yahudi banker ailenin izine rastlamak mümkün değildir. Yüzyılın başlarında öne çıkan zengin Yahudi aileler, ikinci yarısından itibaren yerlerini Rum ve Ermeni bankerlere bırakmışlardır. Bu nedenle Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu içinde birlikte iş yaptıkları ve ilişkide buldukları bankerlere bakıldığında Yahudi isimlere pek rastlanmamaktadır.

Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ilişkide bulunduğu bankerler çoğunlukla Rum bankerlerden oluşmaktadır. Camondo, Todoraki Baltacı ile -her ne kadar başarılı olmasa da- 1853 yılında bir banka kurma girişiminde bulunmuş, George Zarifi, Aristidi Baltacı ve Tubini bankerlerle Şirket-i Maliye'yi kurmuştur. 1864'de kurulan ve çok büyük bir girişim olan Şirket-i Umumiye'de Baltacı Aristidi, Mısırlıoğlu Bogos, Estefan, Zafiropolo, George Zarifi ve Hristaki Zoğrafos'la birlikte sermaye ortaklığı yapmıştır. Austro Türk Bankası içinde, Hristaki, Zarifi, Kostaki ve Karapano isimleri ile beraber yer almıştır. Dersaadet Tramvay Şirketi içindeki ortakları da değişmemiştir: Hristaki Zoğrafos, Mös-yö Zarifi ve Konstantin Karapano. Galata'nın ünlü bankerlerinin birlikteliği sadece kurulan şirketler veya bankalar içinde olmamış, Osmanlı İmparatorluğu ile sık sık yapılan istikraz anlaşmalarında da birlikte yer almışlardır. Özellikle büyük tutarların sağlanmasın-

da bu bankerler grubu beraber hareket etmişlerdir (İpek, 2011: 262).

Camondo Ailesi'nin Paris'e yerleşmesi ve dünya piyasasını elinde bulunduran bankerlerle sıkı ilişkiler kurması, finansal entegre sürecini hızlandırmış ve Paris'te saygın bir konuma ulaşmışlardır. Nitekim İstanbul'da yaşadıkları sürece büyük ölçüde İstanbul piyasası ile sınırlı kalan Camondolar, Avrupa ve dünya piyasasına açılabilme için onlarla yan yana olmaları gerektiğini anlamışlardır. Onlar gibi Avrupa'da yaşamalılar, aynı aristokrat çevreyi paylaşmalılar, aynı zevklere sahip olmalılardır. Bu düşünceden hareketle İstanbul'un "şarklı" havasından çıkıp gerçek bir Avrupalı olmak adına Paris'te yerleşmek için Monceau Sokağı'nı seçmeleri bir tesadüf değildir. Baron Maurice de Rothschild, Mısırlı Yahudi banker Cattauiler gibi Paris'in pek çok soylu ve yüksek sosyete ailelerinin, sanayici ve bankerlerinin yaşadıkları bu sokak Camondolar'a yeni bir kimlik kazandırmak amacıyla seçilmiş ve başarılı olmuşlardır (Şeni ve Tarnec, 2010: 107).

3. Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması sonucu yaşanan toprak kayıpları, devletin başta ekonomi olmak üzere hemen her alanda gerileme sürecine girmesine neden olmuştur. Osmanlı iktisat tarihinde, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde, Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde İngilizlerle imzalanmış olan 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı maliyesi açısından doğurmuş olduğu olumsuz sonuçlarla, XIX. yüzyılın bütünü ile XX. yüzyıl başlarına damga vuran en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Söz konusu antlaşma, Osmanlı yerli sanayi büyük oranda çökmesine ve ülke ekonomisinin Batılı emperyalist güçlerin etkisine açık hale gelmesine neden olmuştur. Bu antlaşmayı takip eden süreçte İmparatorluk, Batılılaşma hareketlerinin daha disiplinli ve görünür hale getirildiği Tanzimat Fermanı'nı 1839'da ilan etmiştir. Söz konusu fermanla askeri, ekonomik, eğitimsel, hukuksal vd. birçok farklı alanlarda değişim ve dönüşümün yaşanacağı bir döneme girilmiştir. Mali alandaki reformları da kapsayan tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen, İmparatorluğun

Kırım Savaşı'nı sürdürmekte olduğu bir dönemde (1853-1856), 1854'te yapmış olduğu ilk istikraz (dış borçlanma), mali yapının yeni ve daha kapsamlı sorunlarla karşı karşıya kalması sonucunu doğurmuştur. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde açılmış olan bu ilk borçlanma yolunun, sonrasında gelen diğer padişahlar tarafından da benimsendiği ve ardı ardına yapılan yeni borçlanmalarla Osmanlı maliyesinin bu durumu neredeyse bir "gelenek" haline getirmiş olduğu görülmektedir.

XIX. yüzyılda Osmanlı ekonomik sisteminin içerisinde bulunduğu olumsuz tablonun, bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında, başkent İstanbul'da Galata piyasasında iş yapan ve "Galata Bankerleri" olarak adlandırılan bir "sınıfın" da ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Galata Bankerlerinin temel işlevinin, Batı Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı sermaye çevreleri arasındaki ilişkiyi sağlamak olduğu söylenebilir. Söz konusu bu "banker sınıfı", özellikle Osmanlı devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurarak, devlet nezdinde büyük kazançlar sağlamıştır. Önceleri salt Saray çevresi ve yüksek bürokrasi kesimi ile sınırlı olan ticari ilişkilerinin zaman içerisinde genişlemesi, bu sınıfın daha zenginleşerek kredibilite oranlarının yükselmesinin yolunu açmıştır. Çoğunluğu Rum, Ermeni ve Yahudi tebaanın mensuplarından oluşan bu "banker sınıfı", Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bankacılığın kuruluşuna kadar devletin iç borç sorununa o günün deyimıyla "idare-i maslahatçı" yani günü kurtaran geçici çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu geçici çözümler mali yapıyı hızla açmaza sürüklemiştir. Bu Galata Bankerlerinin önde gelenleri arasında Camondolar, Baltazziler, George Tubini, Lorando, Bernard Corpi, Zanni Stefanovich, Shilizzi, Glavani, Raoul Crespin, Eustache Eyyenidis, Fernandez, George Zarifi, Mavrokordato, Yorgo Zafiropula, Christaki Zografos, Jacques Alléon, Mısırlıoğlu Bogos Bey ve Köçeoğlu Agop isimleri sayılabilir. Söz konusu "banker sınıfı", 1908'de ilan edilmiş olan II. Meşrutiyet'e kadar, özellikle başkent İstanbul'da faaliyetlerini etkin olarak sürdürmüşlerdir. II. Meşrutiyet yönetiminin her alana getirmiş olduğu milliyetçi yaklaşımlardan Galata Bankerlerinin de etkilenmiş olduğu ve güçlerinin bu dönemde nispeten zayıflamış olduğu söylenebilir.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Camondo Ailesi'nin, siyasi, askeri ve ekonomik alanda birçok önemli sonuç doğuran ve Batılılaşma hareketlerinin ilerlemesinin önünü açan en önemli gelişme durumundaki 1826'da II. Mahmut Dönemi'nde gerçekleştirilen Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması olayının Yahudi cemaatini de etkilediği ve dönüştürdüğü bir ortamda varlığını duyurmaya başladığını söylemek mümkündür. Daha önce değinmiş olduğumuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın önemli siyasi gelişmelerinden olan Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yarattığı süreçte en çok gayrimüslimleri ilgilendiren bu reform hareketlerinden Yahudi cemaati ve özel anlamda da Camondolar büyük finans destekleri sağlamıştır. Söz konusu dönemde büyük bir nüfuz elde eden Camondo Ailesi hem ekonomik hem de siyasi ilişkiler yönünden güçlenmiştir. Osmanlı devlet adamları ve bürokratlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu bilinen ailenin, bu ilişkiyi temelde iki şekilde sürdürmekte olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Camondo Bankası ve devlet arasındaki resmi ekonomik ilişkiler, ikincisi de sarraf veya banker kimliğiyle Camondolar'ın bürokratlarla kişisel olarak kurdukları ilişkiler şeklinde kendini göstermektedir. Camondolar'ın devlet adamları ve bürokratlarla özel ilişkileri sonucunda geliştirdikleri sermayeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulacak olan birçok işletmenin finansmanını sağlanmasının da önünü açmıştır. Bu durumu, ailenin imparatorluk için olumlu katkılarının da olmuş olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Aile, özellikle Kırım Savaşı sırasında savunma gereksinimleri ve sonrasında vergiler, gümrükler ve tekeller garantisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bankerliğini yaparak daha da zenginleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile ilk iktisadi ilişkilerini bankacılık alanındaki faaliyetleriyle başlatmış olan Camondolar'ın, daha sonra bu faaliyet alanını ulaşım sektörü gibi farklı alanlara da yaydıkları görülmektedir. 1815 yılında Abraham Camondo ve ağabeyi Isaac Camondo tarafından kurulan Isaac Camondo ve Şürekası Bankası Osmanlı'nın 1830'lardan itibaren birçok finansman ihtiyacını karşılamış, aynı zamanda Avrupa merkezli bankalardan alınan kredi ve borçlanmalarda da etkin bir rol oynamıştır. Yeni bankaların ve bu arada Osmanlı Bankası'nın kurulması ile Banka, eski itibarını kaybetmeye başlayarak yerlerini Ermeni-Rum bankerlere

bırakmışlardır. Osmanlı'daki bu girişimden sonra finans ve bankacılık alanında Şirket-i Maliyye, Şirket-i Umumiyye-i Osmani ve Austro-Türk Bankası kurulmuş ancak, bu kurumlar gerek kendilerinden beklenen görevleri yerine getiremediklerinden gerek rekabet yarışında geri kalmaları gerekse spekülasyon krizleri sonucu kısa süre içinde faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır.

Finans alanından başka, başkent İstanbul'da birbirinden farklı sektörlerde faaliyette bulunmuşlardır. Dersaadet Su Şirketi, Meriç Nehri Vapur İşletmeciliği, Belediye Hizmetleri ve Ulaşım sektörü içinde yer aldıkları ortaklıklardandır. Aile, Osmanlı mali sisteminin ve ticaret kanunlarının oluşturulmasında da çeşitli roller üstlenmiştir.

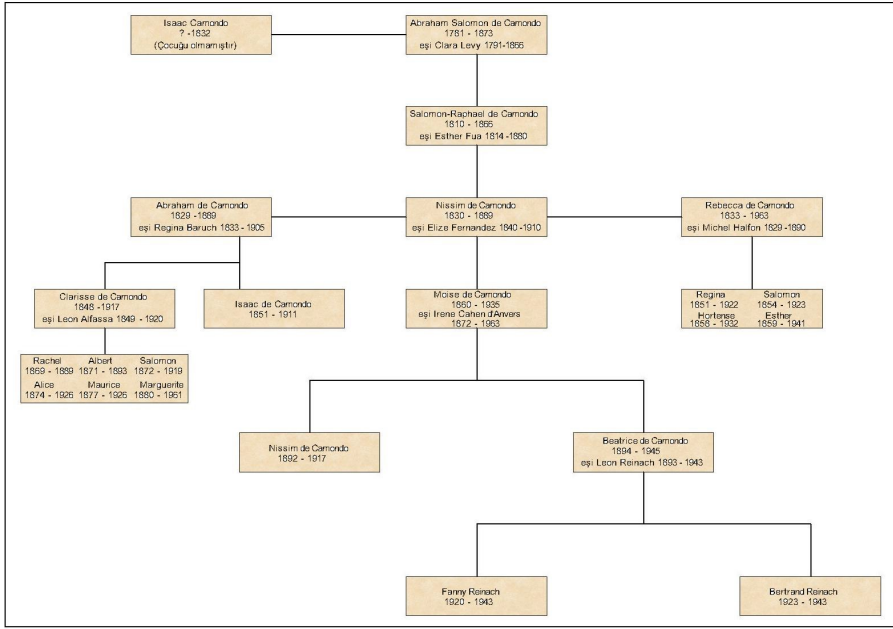
1860'lı yıllarda başkent İstanbul'da ortaya çıkarak piyasada etkili olmaya başlayan Rum Bankerlerin kurmuş oldukları yeni banka ve şirketler, Camondolar'ın yeni bir strateji belirlemesine neden olmuştur. Aile, dönemin en önemli finans merkezlerinden biri durumundaki Paris'e yerleşip; Avrupa ve Paris'in ünlü bankerleriyle birlikte çalışarak, yerlerini almaya başlayan Rum bankerlerle rekabet edebilmeyi hedeflemiştir. Camondo Ailesi'nin bu doğrultuda 1869 yılında Paris'e göç etme kararı almış olduğu görülmektedir. Ancak Camondolar'ın benimsemiş oldukları strateji, ilerleyen süreçte İstanbul aleyhine bozulmaya başlamıştır. Aile bu doğrultuda 1919'da İstanbul'da bulunan şirketteki tüm menfaatlerinin ve gayrimenkullerinin tasfiyesi ile bağlantılarını kesmek yoluna başvurmuştur. Ailenin, dönemin başkenti İstanbul'da yaptırmış olduğu hanlar, evler, apartmanlar, taşınmaz kültür varlıkları olarak günümüz İstanbul'unda da Camondolar'ın bugüne kalan izleri olarak görülmekte ve ailenin varlığını bugün de anımsatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akar, Ş.K. (2001), Osmanlı Devleti'nde Kısa ve Uzun Vadeli İç Borçlanmanın Gelişimi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 51, 2.
- Akyıldız, A. (2003), Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Al, H., Akar, Ş. K. ve Bayraktar, K. (2014), Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 1: Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Merkez Bankası Arayışları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Anonim (1994), Su. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7, 48.
- Anonim (2009), Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Assauline, P. (1998), Camondoların Sonuncus. İstanbul: Can Yayınları.
- Avcı, M. (1994), Tercümanı Hakikat. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7, 253.
- Aydın, V. (2002). Osmanlı Maliyesinde Bir İç Borçlanma Örneği Olarak Esham Uygulaması. Türkler Ansiklopedisi. 14, 605-613.
- Bağış, A. İ. (1983), Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839). Ankara.
- Bayraktar, K. (2002), Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 3(2), 71-88.
- Buluş, A. (2010), Vergi Toplamanın Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamanın Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 19, 81-82.
- Çelebi, B. (1994), İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 4, 234.
- Çelebi, M. E. (2011), Galata ve Pera'da Otel Yapılarının Gelişimi (1840-1914). Sigma 3, 300-307.
- Çelik, Z. (1986), 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çetin, C. (2009), Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile ilişkileri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkaya, G. (2010), İstanbul Beyoğlu'nda 19. Yüzyılda Banker Camondo Yapıları ve Adahan'ın Özellikleri. Yeniden Kullanım Önerisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Erdem, E. (2006), Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz. Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi. 56, 10.
- Erdoğan, S. (1993), Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi, 6, 483-496.
- Genç, M. (1995), Esham. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 11, 377.
- Güleryüz, N. (1994), Kamondo, Avram. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 4: 404.
- Hulkiender, M. (2003), Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi (1806-1884). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- İpek, N. (2011), Selanik ve İstanbul’da Seçkin Yahudi Bankerler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayserilioğlu, R. S. (1998), Dersaadet’ten İstanbul’a Tramvay. İstanbul: İ.E.T.T Yayınları.
- Kazgan, H. (1995), Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kazgan, H. (2014), Galata Bankerleri. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kıray, E. (1995), Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manav, N. (2009). Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.
- Naza, E. (1994). Şirket-i Hayriyye. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7, 181-184.
- Oğlakçı, M. (2007), Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkileri: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ortaylı, İ. (1987), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Hil Yayın.
- Özdemir, B. (2009), 1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti’nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- Özdemir, B. (2009), Osmanlı Devleti Dış Borçları. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2014). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1985), Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Seyitdanlıoğlu, M. (2010), Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Silier, O. (1975), 1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü, Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/ Tartışmalar 1973, Ed. Osman Oktar, Hacettepe Matbaacılık, Ankara.
- Sunay, C. (2002), Belediyeciliğin Doğuş Sürecinde Osmanlı. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 3, 113-133.
- Şeni, N. (2008), Seni Unutursam İstanbul... İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Şeni, N. ve Tarnec, S.L. (2010). Camondolar Bir Hanedanın Çöküşü. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (2014), Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TDK (2017), Levanten, <http://www.tdk.gov.tr/> (12.03.2017).
- Timur, T. (1990), Bir Osmanlı Banker Ailesi Kamondo'lar. Tarih ve Toplum. 64: (74), 56.
- Toprak, Z. (1993), Belediye. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 2, 138-140.
- Tugay, E.Ç. ve Tugay, M.S. (2009), Kamondo Han. İstanbul: İlke Basın Yayın.
- Yorulmaz, Ş. (1995), "Tarih Sürecinde Bir Zümre: Levantenler.» Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2:129-136.

Kaynak: (Şeni ve Tarnec, 2010: 292).